VIKIPEEDIA

Lingala keel

lingala keel	
Kõneldakse	Kongo Demokraatlikus Vabariigis Kongo Vabariigis Kesk-Aafrika Vabariigis Angolas
Piirkonnad	Bandundu provints, Ekvaatoriprovints, Idaprovints
Kokku kõnelejaid	2 040 000 emakeelena kõnelejat (2000)[1], 7 miljonit inimest räägib teise keelena (kokku üle 10 miljoni kõneleja).[2]
Keelesugulus	Nigeri-Kordofani hõimkond ▪ Atlandi-Kongo keelkond ▪ Volta-Kongo keeled ▪ Benue-Kongo keeled ▪ bantu keeled ▪ bantu keelte C-rühm ▪ bangi-ntomba keeled ▪ bangala keel ▪ boloki keel ▪ **lingala keel**
Ametlik staatus	
Ametlik keel	Kongo Demokraatlik Vabariik Kongo Vabariik
Keelekoodid	
ISO 639-1	ln
ISO 639-2	lin
ISO 639-3	lin

Lingala keele kõnelejate asuala. Tumerohelisega on märgitud emakeelena kõnelejate asuala.

Lingala keel ehk **ngala keel** (varasem eestikeelne nimetus *bangala keel*) kuulub bantu keelte hulka ning on laialt levinud Kongo DV Bandundu provintsis, Ekvaatoriprovintsis ja Idaprovintsis (välja arvatud provintsi kaguosa) ja Kongo Vabariigis. Kõnelejaid leidub ka Kesk-Aafrika Vabariigis ja Angolas.[2]

Rohkem kui kaks miljonit inimest räägib lingala keelt emakeelena, seitse miljonit inimest aga teise keelena. Kokku on üle kümne miljoni lingala keele kõneleja.[3]

Sisukord

Keele struktuur
- Toon
- Tähestik
- Süntaks
- Ajad
- Ainsus ja mitmus
- Isikulised asesõnad

Keelenäited

Kirjaviis

Põhiarvsõnad

Muud huvitavat

Viited

Keele struktuur

Toon

Lingala keel on toonikeel. Toon iseloomustab sõnapaare või fraase, mis erinevad teineteisest ainult ühe fonoloogilise elemendi võrra: nt *moto* (elusolend) ja *motó* (pea) või *kokoma* (kirjutama) ja *kokóma* (saabuma). On olemas kaks peamist tooni: kõrge toon ja madal toon. Olemas on ka kolmas, mis algab

kõrgelt, muutub sügavamaks ja lõpeb uuesti kõrgena – kõik toimub sama vokaali hääldamise jooksul.[4]

Tähestik

Lingala kirjakeeles kasutatakse 35 tähte (nende hulgas seitse täishäälikut ja digraafi ehk häälikule vastavat mitme tähe ühendit, nt *ch*). Kõikidel digraafidel on tähestikus oma kindel koht.[4]

		Variandid	Näitesõnad
a	A	á â ă	nyama, matáta, sâmbóle, libwă
b	B		bísó
c	C		ciluba
d	D		madɛ́su
e	E	é ê ĕ	komeka, mésa, kobênga
ɛ	Ɛ	ɛ́ ɛ̂ ɛ̆	lɛlɔ́, lɛ́ki, tɛ̂
f	F		lifúta
g	G		kogánga
gb	Gb		gbagba
h	H		bo**h**lu (bohrium)
i	I	í î ĭ	wápi, zíko, tî, esĭ
k	K		kokoma
l	L		kolála
m	M		kokóma
mb	Mb		kolámba, mbwá, mbɛlí
mp	Mp		límpa
n	N		líno
nd	Nd		ndeko
ng	Ng		ndéngé
nk	Nk		nkámá
ns	Ns		nsɔ́mi
nt	Nt		ntaba
ny	Ny		nyama
nz	Nz		nzala
o	o	ó ô ŏ	moto, sóngóló, sékô
ɔ	Ɔ	ɔ́ ɔ̂ ɔ̆	sɔsɔ, yɔ́, sɔ̂lɔ, tɔ̆
p	P		pɛnɛpɛnɛ
r	R		mala**r**íya
s	S		kopésa
t	T		tatá
u	U	ú	butú, koúma
v	V		kovánda
w	W		káwa
y	Y		koyéba
z	Z		kozala

[4]

Süntaks

Tavaline sõnajärg lingala keeles on SVO ehk alus-verb-sihitis. Siiski võib alus järgneda verbile, kui viimast juhul rõhutatakse.[1]

Ajad

Lingala keeles on kolm aega: minevik, olevik ja tulevik.[2]

Ainsus ja mitmus

Enamik lingala nimisõnade mitmustest on moodustatud sufiksiga *ba*, mis on paigutatud nimisõna ette.

Näiteks:
kópo (klaas), *ba kópo* (klaasid)

nzeté (puu), *ba nzeté* (puud)

ndáko (maja), *ba ndáko* (majad)

nzúbé (oga), *ba nzúbé* (ogad)

Kuid on ka erandeid. Osa nimisõnade mitmus, mis algavad *li*- või *lo*-ga, moodustatakse sufiksiga *ma*, viimane asendab *li*-d või *lo*-d. Mõningate nimisõnade mitmus, mis algavad *mo*-ga, moodustatakse sufiksiga *mi*, viimane asendab *mo*-d.

Näiteks:
moyíbi (röövel), *miyíbi* (röövlid)

mobáli (mees), *mibáli* (mehed)

mokolo (päev), *mikolo* (päevad)

mondélé (valgenahaline), *mindélé* (valgenahalised)

Väga väheste nimisõnade mitmus, mis algab *mwá*-ga, moodustatakse *ba*-ga, mis asendab sufiksi *mwá*.

Näiteks:
mwási (naine), *básí* (naised)

mwána (laps), *bána* (lapsed) [5]

Isikulised asesõnad

Lingala keele isikulised asesõnad:
ngáí – mina

yó – sina

yé – tema

bísó – meie

bínó – teie

bangó – nemad [5]

Keelenäited

Nkómbó na yó náni? – Mis sinu nimi on?

Nkómbó na ngáí ... – Minu nimi on...

Nsángo níni/Ndéngé níni? – Kuidas sul läheb?

Nazalí malámu. Na yo? – Hästi. Ja sinul?

Nalingí ... – Ma tahan...

Nalingí ... *té*. – Ma ei taha...

Oútí wápi? – Kust sa pärit oled?

Nabúngí nzelá. – Ma olen eksinud.[6]

Kirjaviis

Lingala keelel on mitmeid erinevaid kirjasüsteeme, kuid see on rohkem kõneldav keel kui kirjalik keel, sest lingala keele kõnelejate kirjaoskuse tase on väga madal.
Enamik nendest kirjasüsteemidest on mõeldud kindlaks otstarbeks, ortograafiad on paindlikud ja varieeruvad. Osa neist on oluliselt mõjutanud prantsuse keele ortograafia.
Lingala keeles on kasutusel ladina tähestik.[7]

Põhiarvsõnad

Lingala põhiarvsõnad ühest kümneni:

üks – *mókó*

kaks – *míbalé*

kolm – *mísáto*

neli – *mínei*

viis – *mítáno*

kuus – *motóba*

seitse – *sámbó*

kaheksa – *mwámbe*

üheksa – *libwá*

kümme – *zómi* [8]

Muud huvitavat

Lingala keelt on võimalik jagada neljaks erinevaks variandiks: standardne, kõnekeelne, Kinhasa lingala ja Brazzaville'i lingala keel.
Standardset lingalat kasutatakse enamasti uudiste ülekandmiseks raadios või televisioonis, religioosseteks teenistusteks katoliku kirikus ning keele õpetamiseks erinevatel tasemetel. See on laialdaselt kasutusel just formaalsetes situatsioonides.
Kõnekeelset lingalat kasutatakse tavaliselt oma igapäevavestlustes, st eelkõige mitteformaalsetes olukordades. Suurem osa lingala lauludest esitatakse kõnekeelses lingalas.
Kinhasa lingala ja Brazzaville'i lingala on mõlemad Kongo pealinnadest pärit dialektid, mis on mõjutatud teistest bantu keeltest ja ka prantsuse keelest (ametlik keel mõlemas riigis).
Kinshasas kõneldav lingala keel sisaldab palju prantsuse sõnu, jäädes ometi truuks lingala grammatikale. See on tõenäoliselt Kongo DV kõige kiiremini leviv *lingua franca*, sest seda kasutatakse nt sõjaväes ja samuti Sahara-taguse Aafrika popmuusikas.[9]

Viited

1. "Lingala – Ethnologue" (http://www.ethnologue.com/language/lin/). Vaadatud oktoober, 2013. Inglise keeles.
2. "Lingala – About World Languages" (http://aboutworldlanguages.com/lingala). Vaadatud oktoober, 2013. Inglise keeles.
3. "UCLA Language Materials Project: Language Profile" (http://www.lmp.ucla.edu/Profile.aspx?LangID=14&menu=004). Vaadatud oktoober, 2013. Inglise keeles.
4. "Lingala language – Wikipedia" (https://en.wikipedia.org/wiki/Lingala_language#Phonology). Vaadatud november, 2013. Inglise keeles.
5. "Lingala-English Direct" (http://lingala-direct.blogspot.com/2010_04_01_archive.html). Vaadatud november, 2013. Inglise keeles.
6. "Essential Lingala Phrases" (http://www.languagesgalore.com/phrases_1/lingala_phrases_1.htm). Vaadatud oktoober, 2013. Inglise keeles.
7. "Lingua language – Writing system" (http://www.experiencefestival.com/a/Lingala_language_-_Writing_system/id/5234362). Vaadatud oktoober, 2013. Inglise keeles.
8. "Lingua numbers" (http://www.languagesandnumbers.com/how-to-count-in-lingala/en/lin/). Vaadatud oktoober, 2013. Inglise keeles.
9. "Lingala alphabet, pronunciation and language" (http://www.omniglot.com/writing/lingala.htm). Vaadatud oktoober, 2013. Inglise keeles.

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Lingala_keel&oldid=5506644"

Selle lehekülje viimane muutmine: 16:33, 13. detsember 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.